

FESTES I TRADICIONS

Jan Grau

La festa com element patrimonial d'identitat

Les tradicions es basen principalment en dos grans calendaris que ens marquen les celebracions: el cicle de la vida i el cicle de l'any. El primer pertany a la individualitat de la persona i és progressiu, perquè inclou tots aquells moments de la vida que ens condicionen, tant personal com col·lectivament: el naixement, la vida laboral, el matrimoni o aparellament...

El cicle de l'any en canvi, inclou les diades que es van repetint anualment, celebrades de forma col·lectiva i que són viscudes de manera diferent només pels condicionants puntuals de la nostra vida. És evident que una festa no es viu de la mateixa manera quan s'és adolescent, que quan es té un fill petit o s'arriba a la vellesa.

El cicle de la vida és individual i està format pel seguit de costums personals i familiars, sotmesos a l'evolució constant del hàbits socials. El cicle de l'any conté els moments en que la comunitat de, forma conjunta, reafirma la seva identitat local i públicament fa evidents tots els seus símbols. Els símbols són elements del patrimoni local, per això i en general es tendeix a conservar les manifestacions que configuren la festa, els rituals que la regeixen i els costums que genera.

En aquests casos, en tractar-se d'un patrimoni comunitari existeix o hauria d'existir una tutela institucional, que pot correspondre a l'administració local, a l'esglèsia o a qualsevol entitat que aglutini la comunitat, si no és que correspon a totes elles de forma solidària. La defensa, manteniment o evolució d'aquest patrimoni però, correspon també al mateix poble.

Abans quan la societat era tancada als mateixos pobles i com a molt es tenien en compte les festes de les rodalia, les festes locals es celebraven de forma gairebé unitària. No existia televisió i fins amb l'aparició d'aquesta, les comunicacions entre poblacions eren relatives perquè no tothom disposava de mitjà per desplaçar-se fàcilment. La manca d'atractius de lleure limitava els espais de relació al cafè o bar,

a l'ateneu, o a la parròquia. Podriem dir que per la manca d'oferta de lleure existia més diàleg i més relació social, creant-se un lleure a mida de la comunitat.

Els canvis de costums, l'augment de comunicació informativa i la facilitat de desplaçament han modificat considerablement el sentit de les festes. Per altra banda, la mateixa església i sobretot l'Administració han modificat el calendari festiu. Han desaparegut festes molt arrelades com el Corpus, la Pasqua Granada o el Dijous Sant, d'origen religiós però plenes de contingut festiu i assumides popularment. La seva desaparició ha deixat pas cada vegada més, a festes que l'Administració adjectiva de cíviques però que fariem millor d'anomenar polítiques. El Dia de la Constitució, el Dia de la *Hispanidad*, l'11 de Setembre o el Dia del Treball, són festes del calendari laboral, creades política o socialment però sense cap contingut festiu o popular perquè no són participatives.

Aquest fet globalitzador, sumat a la facilitat de lleure fora del lloc de residència, ha significat probablement el canvi més substancial al calendari festiu. Per altra banda, l'amplitud d'informació fa el panorama festiu del país es converteixi en un atractiu turístic i de lleure. Tot això ha anat en detriment del patrimoni local i al mateix temps han generat més que mai la necessitat de reafirmar la identitat local a partir d'aquest patrimoni de les festes.

A la funció d'identitat local i de cohesió social que les festes tenen per elles mateixes, s'hi ha afegit el fet de convertir-se en un atractiu tant per a la gent de la mateixa població com pels forasters. La festa local ja no competeix amb les de les poblacions pròximes solament. Per a qui practica el turisme cultural, bàsicament gent urbana, la funció terapèutica de la festa, l'atractiu gastronòmic, el paisatge i l'estil de vida permeten la possibilitat de deixar un lleure urbà creat artificialment per viure noves sensacions, essent espectador de primera línia i fins a vegades actor

Costums i tradicions

La diferència essencial entre el costum i la tradició està en que mentre el primer és una opció individual i la segona és un fet col·lectiu. La tradició neix del costum i es manté per ella mateix per mitjà d'una litúrgia i de fórmules ritualitzades. Tant el costum com la tradició són accions repetitives, però mentre el costum pertany a l'individu de forma personal i fins opcional, la tradició en ser assumida per una comunitat obté una obligatorietat.

Una tradició ho esdevé quan a l'entorn d'algún motiu compartit col·lectivament, la comunitat l'assumeix com a propi i el dota d'un ritual repetitiu. De forma individual en canvi, existeix l'opció personal de seguir el costum de participar d'aquesta tradició, però el fet individual de participar-hi no condiona el manteniment de la tradició. Aquesta, quan la suma d'individualitats que no segueixen hi participen és considerable, segueix essent una tradició pels rituals que la configuren, però corre el perill de desaparèixer.

No tots els costums són a l'entorn d'una tradició perquè el marc col·lectiu en que es mouen és molt més petit, com pot ser la família o els companys de treball. Un altre tipus de costum, que actualment anomenem transcostum, és aquell que es manté havent perdut el seu sentit original. Un bon exemple el tenim en l'arròs dels dijous. Quan es cobrava per setmanes, el divendres era dia de menjar peix salat i les cases tenien fresquera o nevera de gel, el dijous es feia un arròs amb les miques de menjar sobrants que quedaven a la nevera. L'origen d'aquest arròs de pobre, anomenat també arròs dels dijous ha generat el costum de menjar-ne aquest dia de la setmana, encara que la motivació original hagi desaparegut.

Ara bé, és difícil descobrir en quin moment exacte un acte esdevé tradició. Si prenem per exemple la Festa d'en Tocasons, molt recent en el nostre calendari festiu, pot semblar agosarat considerar-la tradició. Sembla que la tradició hagi de tenir una certa antiguitat o dient-ho d'una manera més simple, s'hagi repetit en suficients ocasions amb els mateixos continguts.

Habitualment, una cosa que a ben segur és considerada tradicional és aquella que es fa de tota la vida. La mesura però varia en funció de l'edat de cada persona. Si prenem per exemple un nen que tenia tres anys quan es va fer la primera Festa d'en Tocasons, tindrà la

sensació que es vé celebrant de tota la vida i per contra, la majoria d'habitants de Taradell ho consideraran una festa nova.

L'únic referent que ens permet afirmar la tradicionalitat d'una festa és la ritualització mantinguda de forma repetitiva. Aquest ritual en general conté una litúrgia de la festa que facilita la sacralització de la mateixa i esdevé un element d'identitat de la comunitat. Un cop la sacralització motivada pel ritual és assumida per la col·lectivitat, el concepte de tradició està garantit.

La festa al llarg del temps

Les festes o celebracions han nascut i néixen a l'entorn dels més diversos motius, pervivint més enllà dels mateixos motius que la van crear. En les cultures antigues en que la supervivència era una necessitat essencial, les festes eren principalment propiciatòries de fertilitat o d'abundància. D'elles ens ha arribat per exemple, la celebració del solstici d'estiu, la nit de Sant Joan, perfectament vigent encara que ja no contingui d'una manera clara els elements propiciatòris de fertilitat i en de religió només conservi el nom de la diada.

La major part de les festes amb un origen social, gremial o ciutadà provenen de festes religioses en honor a un sant. En aquests casos es tracta de festes d'agraïment a una protecció o de renovació d'un vot fet per la comunitat a aquell sant, que la majoria de vegades ostenta un patronatge sobre el poble o col·lectivitat que celebra la festa. Malgrat que el moment actual no sigui de fort arrelament religiós, les festes i el patronatge es mantenen pel sentit de pertinença. Més enllà del fet religiós perviu la tradició i la identitat, conservant fins i tot allò que ha perdut o ha disminuït el sentit. La voluntat popular és la que manté vives les tradicions, adaptant les festes a cada moment històric o social.

El tercer grup de celebracions és la de les festes, que tant l'Estat com la Generalitat anomena cíviques, però que clarament són polítiques com és el cas de l'11 de setembre o el 12 d'octubre *Dia de la Hispanidad*. Aquestes festes són les que cada vegada més van menjar terreny a les tradicionals i populars, tendint a globalitzar les mateixes festes arreu en detriment al sentir popular. Aquestes festes no tenen continguts tradicionals sino institucionals, perquè no tenen ritual i no han estat assumides popularment més enllà de la festa laboral.

Fins avui les festes estaven destinades a la col·lectivitat o la comunitat més propera i la difusió era limitada. Actualment quan es prepara una festa, ja es fa pensant en què ha d'atreure gent forana i per això la dependència dels mitjans de comunicació és cada vegada més gran.

Podriem dir que els destinataris i observadors crítics de la festa han canviat a l'engrós. Abans la festa es destinava a la gent de la localitat

i com a molt als pobles veïns i ara és oferta per a tot el país. De la mateixa manera que abans es temia l'opinió dels veïns o dels poders fàctics de la població i ara *el que diran* es trasllada als mitjans de comunicació i als poders fàctics del país. En aquests moments és molt difícil destriar la festa del turisme, de la cultura, de l'economia i fins a vegades de la política.

La festa com a nexa d'unió i de desunió

La festa és per excel·lència el punt de comunió d'una comunitat i en la que tenen cabuda tota mena de simbologies i de protagonismes. Tota reconstrucció pot significar alhora una destrucció si no es fa amb seny. Com és natural, la democràcia ens va portar noves modes i va proscriure'n d'altres. La pèrdua de religiositat va espatllar molts símbols i la llibertat política ens va portar la manipulació oberta.

En massa ocasions hi ha qui creu que en ostentar el poder es té dret a variar la tradició. Mentre la modificació de la tradició no és un dret unilateral de les institucions, en canvi sí que és un deure el manteniment de les mateixes. Atès que les tradicions són un símbol d'identitat de la comunitat, no poden estar sotmesos a canvis partidistes. Ara bé, quan un ajuntament per exemple, atempta contra la tradició local i el poble li permet sense cap problema, alguna persona més que les representatives de la institució hauria de reflexionar.

La Festa Major és una treva a la problemàtica ciutadana i hauria de tenir uns continguts generals en els quals se sentin identificades totes les persones de la comunitat. La Institució i poble comparteixen la tutela dels elements d'identitat local i per tant de les tradicions, però quan l'institució es fa a mida la tradició prescindint-ne del sentiment del poble es produeix la desunió.

L'exemple més clar el tenim en responsables de municipis, justament els que més bandera en fan del mestissatge i la multiculturalitat i que es deuen al vot de barris immigrants. És perfectament comprensible que des d'un punt de vista polític i social es tinguin en compte els barris més marginats, però aquesta atenció no pot anar en detriment dels símbols col·lectius. El concepte integrar és incorporar al que ja existeix, fins i tot enriquint-ho. Quan una nova aportació dilueix l'existent, els elements d'identitat local es desintegren i per tant aquesta perilla.

Es diu que a la comarca d'Osona o s'és bandoler o s'és capellà, sino és que es va amb sotana i trabuc a l'hora. Aquesta dita popular que reflexa les divisions tradicionals a la comarca, pot ser perfectament extrapolable a molts d'altres indrets del nostre país. La festa és una treva social i ha de ser per essència despolititzada. Les festes reivindicatives deixen de tenir raó de ser quan ha desaparegut el

motiu de la reivindicació. Cal tenir en compte que mentre es perd el temps amb batusses casolanes, es perd el tren contra agresions més perilloses.

El paper de protagonista de les tradicions és del poble, mentre que el deure de defensar-les li correspon conjuntament amb les institucions. Preservar les tradicions és preservar la identitat local i per extensió la nacional.

De les agresions turístiques en tenim un bon exemple a l'Empordà, on el turisme d'anys ha potenciat l'economia però en canvi ha fet perdre bona part de les seves tradicions. Només cal donar un cop d'ull per veure que no tenen cap dansa tradicional viva. L'efecte globalitzador de la sardana la manté ben vigent, però fins i tot la mateixa moda de la sardana ha anat en detriment d'altres tradicions locals.

Demanda del públic i renovació de la festa

La defensa de la tradició però, no ens ha d'encallar en un model inamovible que tendeixi a caducar. L'error en molts casos rau en el fet de sacralitzar excessivament una festa encarcarant-la i contraposant en altres moments activitats de consum. Les tradicions han de ser permeables a la pròpia evolució, tenint en compte les modernes fórmules d'atracció del públic.

Si prenem per exemple la Patum, considerada moltes vegades el paradigma de la tradició, pensem que va ser totalment renovada a finals del segle passat i constantment muta sobre ella mateixa. Fa pocs anys, en un salt de plens de la Patum va haver-hi un accident i el responsable dels plens va decidir al següent salt que hi haguessin plens a la plaça de baix. D'ençà de llavors es fan plens a les dues places. Si prèviament al fet s'hagués plantejat públicament s'haguessin aixecat veus irades protestant, però com que la mateixa festa ho va portar, s'ha assumit sense cap problema.

Malgrat aquestes evolucions de la festa, una forma de legitimar-la als ulls dels propis ciutadans és amb els mitjans de comunicació i aquests necessiten notícies o elements que les generin. La festa de Sant Miquel dels Sants a Vic, per exemple, és pràcticament desconeguda per al país, malgrat que conté uns elements tradicionals i protocolaris que la fan molt interessant. Per contra, el Mercat del Ram és perfectament conegut, però l'estructura es desdibuixa als ulls del públic profà, perquè els referents rituals no són a l'abast dels mitjans de comunicació. Caldria analitzar si s'ha promocionat aquestes festes de manera suficient o si la fórmula de promoció és l'adequada.

Com ja hem dit, sobreposar els atractius econòmics de la festa als culturals posa en perill la identitat local, però si la festa ha d'arribar a públic forani amb l'intenció d'atreure'l, s'ha d'aconseguir un producte de consum. Aquesta condició de producte de consum no ha d'anar en detriment dels símbols ni de les tradicions, sino que conservant el seu significat, s'han de revisar per aconseguir que s'adaptin a la possible demanda del públic. Per no deixar-se encotillar per la mateixa sacralització dels símbols, cal que aquests existeixin d'una manera inherent.

Actualment estem saturats d'ofertes, així com acostumats a uns ritmes atractius dels actes i a una qualitat. Si la festa no té emoció és

molt fàcil que per molts esforços que es facin, no s'aconsegueixin bons resultats d'atracció. En les festes que mantenen uns ritmes i una estructura d'antuvi és més difícil d'adaptar-les però les de nova creació han de tenir en compte l'atracció que poden generar.

Tornant a la Festa d'en Tocasons, mentre tota la festa està carregada de moments espectaculars, quan s'apresa al Tocasons es fa després de un quart d'hora de sardana. Aquest és un cas clar en què el símbol, en aquest cas la sardana que és un símbol nacional, va en detriment del ritme de la festa que ja és un símbol local. Si almenys aquesta dansa fos autòctona, no resoluria el problema de l'atractiu però seria justificable. Només la gent de Taradell i pocs més entenen o coneixen el significat d'aquest simbolisme, però en qualsevol cas la incorporació d'aquest simbolisme nacional, per romàntic i nostrat que sigui, fa baixar totalment l'intensitat de la festa.

Tenim clar que la tradició no és inamovible i que cal preservar-ne el sentit com a identitat local que és, però també hem de tenir clar que si volem que es mantingui i evolucioni hem d'usar tots els recursos que la converteixin en atractiva. Quan es competeix en el camp turístic i amb la resta del país, el producte ha de ser apte per al consum de la gent actual i per tant ha de ser atractiu i de qualitat.

Adequació de la festa a la demanda del públic.

El repte de la qualitat per atreure gent és un repte de competitivitat. El primer públic que cal atreure és el de la mateixa població, impedint que aprofiti que és festa per marxar. Els atractius que s'ofereixen als propis veïns han d'estar sustentats per uns referents sòlids, que els motivin el sentit de pertinença. El que fa més mal a la festa no és l'absència sino l'indiferència. I en el supòsit que la festa es faci principalment per atreure gent forana, l'atractiu per als veïns pot ser diferent, però igualment amb uns referents sòlids.

Catalunya encara es mou amb simbolismes consolidats a la Renaixença i per tant en alguns casos descafeïnats. Sembla moltes vegades que no ens atrevim a dir les coses pel seu nom, com si anessim a fer pipí amb guants de metge. Si volem motivar a propis i forans ho hem de fer amb les suficients garanties de que l'oferta o les ofertes estan al dia, però al mateix temps perquè siguin competitives ha de ser úniques i tenir un segell d'identitat local.

Quan la festa entra en el camp del turisme, fins i tot els mateixos complements de la festa han de ser consistents. Per al públic familiar i d'una certa edat, quan es va a una festa fent turisme cultural han de trobar tot el necessari per passar el dia. La gastronomia per exemple, que és un element indispensable de qualsevol festa, tindrà molt més atractiu si és autòctona que si és comuna a la majoria de restaurants d'arreu. Fins i tot la mateixa exclusivitat té atractiu. Tampoc és desencertat fer una gastronomia a mida de la festa, és a dir crear plats que només es puguin menjar aquell dia i en aquell indret.

Una queixa habitual en tota festa és la de l'absència als mitjans de comunicació de gran abast, però per altra banda, aquestes mateixes festes no generen material escrit interessant. Cal publicar material que sigui divulgatiu, atractiu i informatiu, però sobretot cal que aquest material sigui de qualitat. Per legitimar la festa, tant de portes endins com de portes enfora, ha d'existir en tots els suports, suficient material gràfic i escrit, en formats divulgatius, comercials i fins científics.

Però per damunt de tot la informació ha de ser atractiva per al públic actual. Prenem per exemple a mossèn Cinto Verdager, osonenc i amb una festa dedicada a Folgueroles. De sempre s'ha tendit a destacar el factor romàntic d'aquest poeta capellà, però en canvi s'ha

intentat ignorar el veritable caràcter de l'home. Mossèn Cinto va ser capellà de vaixell, exorcista, rebel, capaç d'enfrontar-se amb el seu bisbe i sobretot amb una imaginació tant forta com el seu caràcter. Qui va ser capaç d'escriure l'Atlàntida o el Canigó, no era un poeta dòcil i romàntic, ans al contrari, era un home de caràcter, que d'haver nascut als Estats Units ja n'haurien fet una pel·lícula de la seva apassionada vida. Els referents quotidians de la gent d'avui valoren molt més aquests aspectes del personatge, que els romanticismes descafeïnats. Per tant és segur, que si la gent d'avui conegués aquests aspectes de mossèn Cinto, el redescobririen i els seria molt més atractiu.

No ens hem de posar les mans al cap i hem de ser capaços d'estar orgullosos de tot, tant allò que és confessable com del que en ambients més moderats és considerat inconfessable. No en debades som capaços de celebrar l'11 de setembre, el dia que ens van derrotar. Així de la mateixa manera hem de ser capaços de revaloritzar tot allò que tenim d'interessant però destacant-ne tots els seus valors, no només aquells que queden bé.

Les festes del futur

No es pot destriar el futur de la festa, del futur de la identitat local. Justament el futur no es pot preveure i menys encara quan s'està tendint a globalitzar i a massificar. La unitat europea, la facilitat de comunicació i la uniformitat dins l'Estat espanyol, d'una manera lenta però inexorable tendeixen a unificar les formes de vida.

Quan es tendeix a globalitzar és quan neixen muscles compensació a nivell local. Si aquests muscles no es consoliden acaben morint i en aquesta societat competitiva, per consolidar-los cal tenir molt en compte la qualitat. La modernitat és un estat passatger que fa un efecte de mutació quan és acceptada de forma generalitzada. Allò modern que perviu, passa a ser clàssic i allò que és clàssic o bé tradicional, està legitimat per un passat sòlid i una qualitat que la mantingut vigent. Per tant cal tenir en compte el passat i el present quan es pensa en el futur. La cultura popular i tradicional, expressada principalment en la festa, cal que tingui qualitat i estigui avalada per una tradició, permeable a transformacions que la millorin, però resistint davant dels canvis arbitraris.

No crec prudent que es pugui profetitzar el futur, com a molt es poden plantejar mecanismes de treball, tant per crear noves festes com per revisar les existents.

- 1) Anàlisi de la festa
 - A qui va destinada
 - Justificació dels continguts
 - Punts febles
 - Informació i promoció
 - Elements que es transformen

- 2) Un cop assumit un model dels continguts tradicionals, elaborar uns mecanismes de seguretat en forma de protocols.

- 3) Endegar campanyes locals d'informació i de formació.

- 4) Planificar la consolidació del model, almenys a 6 anys vista i si pot ser a 10 anys. Fer un projecte consensuat política i popularment.

5) Buscar fórmules de finançament, defugint la l'exclusivitat de les subvencions.

6) Si es vol una festa amb personalitat propia, no polititzar-ne el protagonisme. No ens podem refiar de l'economia de l'Administració ni de la continuïtat dels mateixos dirigents.

7) Estudiar la oferta i la demanda de la festa i els elements que la componen en funció de qui és el destinatari.

8) Defugir els canvis radicals, però ser permeables a la transformació mantenint una correcció constant.

9) Per damunt de tot, fomentar el sentit local de pertinença, el valor patrimonial de la tradició i estar orgullosos del que es poseeix. Sense el sentit de pertinença i l'assumpció dels símbols locals, si no està ssumit el passat i el present és impossible pensar en el futur.

Jan Grau
20/02/97